

מה יאמרו הגויים

... ויאמרו הגויים אשר שמעו את שמעך לאמר: מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר: (במדבר יד טו-טז).¹

למה יאמרו הגויים איה אלהיהם יודע בגויים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: (תהלים עט י).²

אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה: (תהלים קכו ב).³

ברכות דף לב עמוד א – אשרי תלמיד שרבו מודה לו

אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, עכשיו יאמרו אומות העולם: תשש כוחו כנקבה ואינו יכול להציל. אמר הקב"ה למשה: והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים! - אמר לפניו: ריבונו של עולם, עדיין יש להם לומר: למלך אחד - יכול לעמוד, לשלושים ואחד מלכים - אינו יכול לעמוד. אמר רבי יוחנן: מניין שחזר הקב"ה והודה לו למשה - שנאמר: "ויאמר ה' סלחתי כדברך". תני דבי רבי ישמעאל: "כדברך" - עתידים אומות העולם לומר כן. אשרי תלמיד שרבו מודה לו.⁴

במדבר רבה טז כה – מבלי יכולת ה'

אמר לו משה: "ושמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה והמתה את העם הזה כאיש אחד" - שלא יהיו אומות העולם אומרים: אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים; אלהיהן של מצרים שקיא הם, אבל של כנען של בעל הם: "ואמרו ... מבלתי יכולת ה' להביא את העם אל הארץ ... וישחטם במדבר" - שלא היה לו יכולת להספיק להם מזונות, הוציאם להמיתם במדבר. ואין לשון יכולת אלא מזונות כמה דתימא (מלכים א ה): "עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו".⁵

¹ וכבר קדמה לקריאה זו של משה לקב"ה, קריאתו בחטא העגל: "למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה" (שמות לב יב). עוד "אמר" או "יאמר" הגויים, יש לנו בפרשת התוכחה של פרשת נצבים: "ואמרו כל הגויים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה הרי האף הגדול הזה" (דברים כט כג). אמירת הגויים כאן היא במובן קצת שונה, אבל דומה בהיבט של חילול השם. בחטא העגל והמרגלים משה מתריע לפני הקב"ה שאם ישמיד את העם, מה יאמרו על כך הגויים ואילו בפרשת נצבים הטענה היא לעם ישראל: ראו לאיזה הרס וחורבן הביאו מעשיכם הרעים עד שאפילו הגויים תמהים ולא מבינים מה קרה כאן. אמנם, בהמשך הפסוקים שם יש תשובה: "ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר פרת עמם בהוציאם אתם מארץ מצרים". ורבו המדרשים על פסוקים אלה עד שנראה יש לדרוש בהם בנושא בפני עצמו באחת מפרשות נצבים הבעל"ט. כאן רק נטעם קמעא.

² פסוק זה שולב בתפילת אב הרחמים שנתקנה בעקבות פרעות מסעי הצלב. החצי השני של הפסוק, הקורא לנקמת ה' הוא אולי עניין אחר, אבל החצי הראשון ודאי שייך לנושא שלנו. ראו גם תהלים קטו ב-ג: "למה יאמרו הגויים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה". עוד "אמרו הגויים" במשמעות שלילה וחילול השם מצוי באיכה ד טו: "סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו אמרו בגויים לא יסיפו לגור".

³ אם הפסוק לעיל הוא לשלילה וטענה לחילול השם, כאן, בפרט לעתיד לבוא, הפסוק הוא לחיוב ולקידוש השם. ראו גם תהלים צו י: "אמרו בגויים ה' מלך אף תפון תבל כל תמוט ידן עמים במישרים", היינו שחשוב שהגויים יראו את מלכות ה'. ויש עוד במיכה ד ב: "יהלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרךיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם", שהוא אולי עניין קצת אחר. עכ"פ, נראה שיש במקרא מספיק פסוקים המורים על כך שחשוב גם חשוב "מה יאמרו הגויים" ואין נראים בעיניהם הנהגת ה' בעולם בכלל ויחסו אלינו בפרט; לשני הכיוונים: לחיוב או לשלילה, לקידוש השם או חי"ח לחילולו.

⁴ ראו מקבילה במדרש במדבר רבה טז כב בפרשת השבוע: "כיון שראה משה כך, עמד במידה אחרת. ... עכשיו אומרים: בפרעה היה יכול לעמוד, בשלושים ואחד מלכים אין יכול לעמוד! ... קיבל הקב"ה את דבריו והודה לו שנאמר: ויאמר ה' סלחתי כדברך, שעתידיים המצרים לומר כדברך". וכן הוא במכילתא יתרו פרשה ט: "ויאמר ה' סלחתי כדברך - עתידים אומות העולם לומר: אשרי אדם שהמקום הודה לדבריו" (מכילתא זו היא ה"תנא דבי רבי ישמעאל" שבגמרא ברכות, רק בשינוי לשון). מה מוסיף המדרש על המקרא? המקרא, כפשוטו, מדגיש את הצד השלילי של "מה יאמרו הגויים", את הצד של חילול השם: "מבלי יכולת ה' ... וישחטם במדבר". (ראו רש"י על "סלחתי כדברך"). המדרש, לעומת זאת, מדגיש את הצד החיובי של "מה יאמרו הגויים", את קידוש השם. הגויים אינם מתפעלים מכך שהעם ניצל, אלא מכך שהקב"ה מתרצה לדבריו של בשר ודם. מכך שביהדות יש "נצחוני בני" והאל מקבל את טיעוניו של ילוד אישה כשהוא צודק. "אשרי אדם שהמקום הודה לדבריו". סלחתי, אומר הקב"ה - בשל דברך משה. אשרי תלמיד שרבו מודה לו ואשרי הרב שיש לו תלמיד כזה.

⁵ ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת שלח לך דף קז עמוד ב שמזכיר לא את אלהי מצרים שמשם יצאו בני ישראל ולא את אלהי כנען שלשם עתידים בני ישראל להגיע, אלא את אלופי אדום ומואב שאחזמו רעד כששמעו את קריעת ים סוף ועכשיו מה יגידו! "והמתה את העם הזה כאיש אחד. ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך. אלו הזכורים בפרשת אז ישיר (שמות טו) אז נבהלו אלופי אדום וגו'". ראו דברי רחב למרגלים ביהושע פרק ב. אלה גם אדום ומואב השכנים בארץ ישראל שאסור שככה יחשבו על אלהי ישראל שכניהם! יש לשים לב גם לסיומת המדרש המדבר על ענייני מזונות ומכולת. יכולת הוא מלשון כלכלה ומכולת. אתה ואני ואולי עוד כמה מתי מעט, אומר משה לקב"ה, יודעים שפגעת בעם מסיבות אלה ואחרות, אבל "דעת הקהל העולמית" תגיד שפשוט לא היה לך יכולת לזונם ולכלכלם במדבר. ונראה שכאן גם משה עונה לדבריו הקשים של הקב"ה כנגדו בפרשת המתאוים בשבת שעברה, כאשר משה תמה ואומר: "שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב ואתה אמת בשר אתן להם ואכלו

דבר אחר: שלא יהיו אומות העולם נוהגין בך כאכזרי, לומר: בא דור המבול ואַבְדָן, בא דור הפלגה ובאו סדומים ובאו מצרים ואבדן. אף אלו שקראן "בני בכוריי" הרי הוא מכלה אותן פְּלִילִית הזו שאינה מוצאה כלום והיא הופכת על בניה, כך: "מבלתי יכולת הי'".⁶

רשב"ם בחטא המרגלים ובחטא העגל – טענת חילול השם

רשב"ם שמות לב יב: "למה יאמרו מצרים" - עשה למען שמך שלא יתחלל.

רשב"ם במדבר יד יד: "ואמרו אל יושב הארץ הזאת" - ואמרו מצרים על יושבי ארץ כנען ... לא מתוך שנאה עשה להם כך, אלא מבלתי יכולת להילחם עם שלשים ואחד מלכים. ועתה, שוב מחרון אפך למען שמך שלא יתחלל.⁷

רמב"ן דברים לב כו פרשת האזינו – רק העם הזה נשאר

... והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר ה' סלחתי כדברך ... השם ברא את האדם בתחוננים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא א-להי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם.⁸

מדרש תנחומא פרשת פקודי סימן ו – כבר היה ריצוי במשכן

"אלה פקודי המשכן משכן העדות" - עדות לכל באי העולם שנמחל להם על מעשה העגל. למה הדבר דומה? למלך שנשא אשה והיה מחבבה. כעס עליה והלך לו. היו שכנותיה אומרות: שוב בעליך אינו חוזר לך. לימים בא ונכנס עמך בפלטרין ואכל ושתה עמה, ועדיין שכנותיה לא היו מאמינות שנתרצה לה. ומתוך כך ראו ריח בשמים עולה מן הבית ידעו הכל שנתרצה לה. כך הקב"ה חבב את ישראל ונתן להם את התורה וקרא אותם ממלכת כהנים וגוי קדוש. לאחר ארבעים יום סרחו. אמרו הגוים: שוב אינו חוזר עליהם. עמד משה ובקש רחמים ואמר לו: "סלחתי כדברך" (במדבר יד). אמר משה: מי מודיע לאומות? אמר ליה: "ועשו לי מקדש". כיון שראו אומות העולם הריח של קטורת מיתמר ועולה מתוך המשכן, ידעו שנתרצה להם הקב"ה.⁹

חֲדָשׁ יָמִים" והקב"ה עונה לו: "הִיָּד ה' תִּקְצֹר עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָדָךְ דְּבָרִי אִם לֹא". טוען משה כאן: בי נזפת וקבלתי תוכחתך, אבל הגויים הם שיאמרו כעת שאכן קצרה ידך מהושיע. ראו דברינו [היד ה' תקצר](#) בשבת שעברה.

⁶ זו אולי הטענה הקשה ביותר של משה כנגד הקב"ה: יאמרו עליך שאתה אכזרי, שאתה רק הורס ומשמיד בדומה ללילית (שְׂדֵה, אשת אשמה). בעוצמה לא פחותה נשמע המדרש הבא משיר השירים רבה א שחושש שהגויים יאמרו שהכל היה מכוון מראש: "שְׁלֵמָה אָהֳיָה פְּעֻטָּיה - שלא יהו אומות העולם אומרים עטת (כסתה) מדת הדין - היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר". ראו דבריו של יהודה ליוסף, בראשית רבה צג יט: "תדע לך שבעלילה אתה בא עלינו". בחזרה למדרש שלנו, ראו איך הוא מסיים שם: "אמר משה: ריבון העולמים (במדבר יד) כי עין בעין נראה אתה. מהו כי עין בעין? אמר ריש לקיש: הרי מאזנים מעוין. אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא. נראה של מי עומד שנאמר: ויאמר ה' סלחתי כדברך". וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [במאזניים לעלות](#) בראש השנה ובדברינו [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשה זו. נראה שביטחוננו של משה שינצח בוויכוח עם הקב"ה, באה גם בשל העוצמה של הטחת טענת ה"מה יאמרו הגויים" שלאחריה כביכול אין לקב"ה ברירה אלא לסלות. ראו דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשה זו. אם כך, אולי אין זו סליחה אמיתית ושלילה. "דעת הקהל" איננה בהכרח האמת והצדק אך דא עקא שיש לקחת אותה בחשבון.

⁷ חילול השם כפשוטו. ויהושע מעלה טיעון דומה אחרי כישלון מלחמת העי הראשונה: "וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול" (יהושע ז ט). פרשנים רבים בפרשתנו מפרשים את "מה יאמרו הגויים" כטענה של חילול השם. ראו למשל פירוש אור החיים כאן: "לא מצרים לבד, אלא כל הגויים אשר שמעו את שמעך ... עתה יאמרו מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה ... ויתהפך קידוש השם לחילול חס וחלילה בפי כל העמים". כבר הארכנו לדון בכך בדברינו [חילול השם במקרא](#) בפרשת אמור, שם גם העלינו את הבעיה של שטר פטור לחוטאים, של חוסר המוסריות במחילה אוטומטית בטענת "מה יאמרו". ועכ"פ, חילול השם הוא לא בעינינו פנימיות של אנ"ש, אלא דווקא בעיני הסביבה החיצונית והגויים.

⁸ פירוש רמב"ן זה הוא על הפסוקים בשירת האזינו: "אִמְרֹתַי אֶפְאַיֶהֶם אֲשַׁבֵּיתָהּ מֵאֲנוּשׁ זָכָרֶם: לוֹלִי פֶּעַס אוֹיֵב אֲגוּר וכו'". מה יאמרו הגויים" לפי פירוש זה, הוא חילול השם במובן קצת שונה של עולם חילונו בו אין יותר אלוהות - עולם ללא "העם הזה לשמו". כבר הודעת לכל העולם את אלוהותך, אומר משה לקב"ה (לפי פירוש רמב"ן) ואם אתה כעת מאבד את עם ישראל "ישכחו העמים את אותותיך ומעשיך ולא יסופר עוד בהם". "מה יאמרו הגויים" במובן שלא יהיה יותר מצב של "יאמרו הגויים". לא יהיו יותר גויים שיכירו באלוהותך וישאלו שאלות. אין יהודים בעולם, אין "העם הזה לשמו" ואין גם מי שיתמה וישאל שאלות. עולם שטוח וחלק. אזכור העמים האחרים מזכיר קצת את מדרש במדבר רבה לעיל על איבוד דור המבול, דור הפלגה, הסדומיים והמצרים, אבל לא בטענה של אכזריות, אלא בטענה של מהות הבריאה ומלכות ה' בעולם.

⁹ נלך מפרשתנו אחורה לספר שמות, ל"מה יאמרו הגויים" הראשון והמאורעות שבאו בעקבותיו. לא רק אמירת הגויים והצורך לתת לה מענה הם חשובים, אלא גם תגובתם שראו שנתרצה הקב"ה לישראל. רק אז הושלמה הקמת המשכן והוא מקבל את שמו וייעודו המלאים להיות "משכן עדות". עדות פנימית של לוחות העדות הנמצאים שם (ראו המדרשים הפותחים את פרשת פקודי) ועדות חיצונית לכל העולם, וממילא גם לישראל עצמם, שהקב"ה נתרצה להם ומחל להם על חטא העגל. אך מדרש זה גם ממחיש, אולי שלא במתכוון, את השבר הגדול של פרשתנו, את הנפילה הגדולה השנייה שלאחר יציאת מצרים ומתן תורה, את חטא המרגלים שבא תוך קצת יותר משנה אחרי חטא העגל. אחרי הריצוי והסליחה שבהקמת המשכן, המפקד, הדגלים והמחנות של תחילת ספר

מסכת פסחים דף ק"ח עמוד א – בכבשן האש

... חזקיה אמר: מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו, ירידתן - דכתיב "לא לנו ה' לא לנו" - אמר חנניה, כי לשמך תן כבוד - אמר מישאל, "על חסדך ועל אמתך" - אמר עזריה, "למה יאמרו הגוים" - אמרו כולן.¹⁰

מסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק א – סייג לדברים ושכר הבריות בשלום

"ועשו סייג לתורה" - עשה סייג לדבריך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו ואדם הראשון עשה סייג לדבריו. תורה עשתה סייג לדבריה. משה עשה סייג לדבריו. ואף איוב ואף נביאים וכתובים וחכמים כולם עשו סייג לדבריהם. איזהו סייג שעשה הקב"ה לדבריו? הרי הוא אומר: "ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת" (דברים כט כג), מלמד שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין הדורות לומר כך. לפיכך אמר לו הקב"ה למשה: משה, כתוב והנח לדורות הבאים: "ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' ... וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם" (שם כ"ה). הא למדת שהוציא הקב"ה שכר בריותיו בשלום.¹¹

איכה רבה פרשה א סימן נ – אומות העולם זועקים

... וכיון שנהרג שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בן שתי שנים וששה חדשים ושש שעות ומחצה. באותה שעה צעקו כל אומות העולם ואמרו: מה אלוהיהם של אלו עושה להם שכך נהרגין עליו בכל שעה! ועליהם כתיב: "כי עליך הורגנו כל היום" (תהלים מד כג).¹²

במדבר שהם הכנה ברורה למסע לארץ המובטחת. מה יעשה כעת משה? ישלח שוב את הטיעון שכבר השתמש בו בחטא העגל? שוב "מה יאמרו הגוים"? התשובה היא: כן! זה "הנשק הסודי" ואין אחר. כביכול הקב"ה וישראל אחוזים זה בזה ושבוים בידי העולם שמסביב ואין להם ברירה אלא להתפייס. המלך והאישה שבוים בידי השכנים, שהרי "מה יאמרו השכנים"? זאת ועוד! שימו לב לשימוש של "סלחתי כדברך" שמועתק מחטא המרגלים בפרשתנו לחטא העגל, מוטיב שכבר הערנו עליו מספר פעמים, אך מקבל במדרש זה נופך מיוחד. כאילו שאין הסליחה של חטא העגל בפרשת כי תשא מספקת. מפשט הפסוקים שבסוף פרק לב ותחילת פרק לג בספר שמות עולה בבירור שיש סליחה, שימשיכו במסע לארץ ישראל, יתחילו בה, יקימו בה חיים יהודים ממלכתיים וישמרו על מצוות התורה (שעיקר קיומה הוא בארץ ישראל כנזכר בספר דברים פעמים הרבה, ראו דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה), וחטא העגל ישתקע וייעלם בחלוף הזמן והמעשים החדשים. והנה בא חטא המרגלים ומוסיף חטא על פשע וקוטע גם תקווה ניצנית זו! ה"סלחת" של חטא המרגלים בפרשתנו הוא בהכרח גם על חטא העגל שקדם לו וגרם לו. ויש להוסיף ולעייין ב"תרגיל" מתוחכם זה של הדרשן שוודאי ידע היטב שהוא מעתיק פסוק מפרשתנו לחטא העגל בספר שמות.

¹⁰ הגמרא אם דנה בשאלה מדוע אנו מעדיפים את ההלל שאנו אומרים, הלל המצרי - מזמורים קי-קח בתהלים, על פני ההלל הגדול (תהלים קלו). הצעת האמורא חזקיה היא משום שפרק קטו בהלל המצרי מספר את סיפור ירידתן והצלתם של חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש. כל אחד מהם אמר תפילה אחת, וכולם יחד, בעקבות משה, את הטיעון של "למה יאמרו הגוים איה אלוהיהם" - הטיעון של חילול השם בעיני הגוים. ראו גם מדרש תנחומא פרשת נח סימן י: "כיון שירדו לתוך הכבשן תלו עיניהם ואמרו: רבש"ע, גלוי וידוע לפניך שלא בטחנו במעשינו אלא בשמך הגדול שלא יתחלל לעיני הגוים. לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד וגו' (תהלים קטו) למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם וגו'". אלא שאצל חנניה מישאל ועזריה היה זה פיסית לעיני הגוים שעמדו שם, נבוכדנצר ופמליתו, כפי שמבאר שם בגמרא מהרש"א: "דבהאי קרא מפורש למה יאמרו הגוים דמשמע שהיה זה בפני האומות וכן בעלייתן משמע ליה מקרא שהיה זה בפני האומות". ראו גם פירושי סידור התפילה לרוקח עמוד שפד: "למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם שהגוים הם מונין את ישראל ואומרים אי אלהיכם אשר אתם חוסים בצילו יבוא ויעזור לכם מידינו ומעולנו הקשה" (מן הסתם בהשפעת פרעות מסעי הצלב, ראו תפילת אב הרחמים). לכן, נראה שאצל חנניה מישאל ועזריה ואצל ספר הרוקח זה במשמעות שונה מזו של משה. כאן הגוים מתגרים בישראל ובקב"ה ואין לו כביכול ברירה אלא להגיב. "למה יאמרו הגוים" הוא במובן של למה יתן להם לנצח בהתגרותם. אצל משה אין התגרות כזו.

¹¹ עברנו ל"ואמרו הגוים" של פרשת נצבים. אבות דרבי נתן הוא מעין ברייתא או תלמוד על פרקי אבות, אשר מרחיב ומבאר היכן שהמשנה, כדרך, מקצרת ומתמצת. עשיית סייג, עשיית סייג, עשיית סייג, היא מידה נאה שגם הקב"ה נוקט בה. ראו דברינו [עשו סייג לתורה](#) בדפים המיוחדים. מה הסייג שעשה הקב"ה לדבריו? שהודיע מראש שצפוי עונש למי שלא ילך בחוקי התורה. וכל זאת, לא רק בשל הכלל אין עונשין אלא אם כן מזהירים, אלא בשל הצורך למנוע לזות שפתיים של אומות העולם שלא יאמרו שהקב"ה מעניש סתם ואין דין ואין דיין. ראו מקבילה באבות דרבי נתן נוסח ב פרק א בלשון חריפה יותר, בדומה למה שכבר ראינו במדרש במדבר רבה לעיל: "ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' וגו' (דברים כט כג), התחילו עכשיו כל באי עולם לומר למשה: בשביל שהוא שלט בעולמו, הורג מי שהוא רוצה ומניח מי שהוא רוצה! אנשי מי המבול מה עשו לו שהציף אותם כנאדות במים? אנשי דור הפלגה מה עשו לו שפזרן בכל העולם כולו? אנשי סדום מה עשו לו שהמיתן באש ובמלח? ועמו, מה עשו לו שהגלם מארצו? לכך נאמר למשה כתוב אחרי: על אשר עזבו [וגו'] וילכו ויעבדו אלהים אחרים". כאן הגוים לא סתם שואלים: "על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת?", אלא משמיצים ובאים כבר עם דעה קדומה. ניתן היה לומר: מה אכפת לנו ממלעיזים למיניהם? והתשובה היא שכן אכפת לנו. אכפת לקב"ה. ראו עוד בפסיקתא רבתי פיסקא כח - על נהרות בבל, איך בני ישראל מבזים עקב הגלות והחורבן ובכ"ז מצדיקים עליהם את הדין: "כך הייתה כנסת ישראל אומרת לאומות העולם, בשעה שגלו היו מתמהין כשהיו רואין אותם השחירו פניהם כשולי קדירה ואומרים: הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ (איכה ב טו)? ... באותה שעה צידקו עליהם את הדין ואמרו: חלילה להקב"ה לעשות דין בלא דין. לקיים מה שנאמר: ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' ואמרו על אשר עזבו ברית ה' וגו' (דברים כ"ט כ"ג ו"ד)". התחלנו בצורך למנוע תמיהה ולזות שפתיים של הגוים, וסיימנו בצידוק הדין ע"י ישראל. הביטוי: "שהוציא הקב"ה שכר בריותיו בשלום", היינו נהג בצדק, הוא גם כלפי חוץ לגוים וגם כלפי פנים, לבני ישראל.

¹² הסייג שעשה הקב"ה לדבריו, כשכתב הכל מראש בתורה הוא אולי מענה מתוחכם ורציונאלי, שטר ביטחון אמוני, אך אין הוא עומד בעת החורבן והשבר הגדול. המדרש לעיל מתאר את מותם של מרים בת נחתום ושבעת בניה על קידוש השם בשעת השמד. ראו שם התיאור הנורא של מותם של כל הבנים ובפרט הבן הקטן עליו מדובר כאן: "... מיד ציווה עליו להרגו נפלה אמו עליו והייתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו: בני, לך אצל אברהם אביכם ואמור לו: כך אמרה אמי: אל תזוח דעתך עליך ותאמר בניתי מזבח

מסכת קידושין דף לא עמוד א – מה אמרו הגויים במתן תורה

דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה: מאי דכתיב: "יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך?" (תהלים קלח ד)? ... בשעה שאמר הקב"ה: "אנכי ה' ו"לא יהיה לך" (שמות כ ב-ג) אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש. כיון שאמר: "כבד את אביך ואת אמך", חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר, מהכא: "ראש דברך אמת" (תהלים קיט קט) - ראש דברך ולא סוף דברך? אלא, מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת.¹³

במדבר רבה פרשה טו – קידוש השם בעיני הגויים

"אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות". "כי אתה תאיר נרי" (תהלים יח כט) - אמרו ישראל לפני הקב"ה: לנו אתה אומר שנאיר לפניך? אתה הוא אורו של עולם והאורה דרה אצלך שכתוב: "ונהורא עמה שרא" (דניאל ב כב). אמר להם הקב"ה: לא שאני צריך לכם, אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם כדי להעלות אתכם בפני כל האומות שיאמרו: ראו היאך ישראל מאירים למי שהוא מאיר לכל העולם.¹⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מט – אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה

"חכלילי עינים מיין" - יתאדמו הרי ישראל מרוב כרמיהם בימות המשיח. "ולבן שנים מחלב" - והגבעות יתלבנו מן הצאן, וכן הוא אומר: "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס, והגבעות תלכנה חלב וגוי' ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים" (יואל ד יח). דבר אחר: "חכלילי עיניים" - ישמח את ישראל ... בזמן שיראו ישראל

והעליתי את יצחק בני. הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד. אתה ניסיון ואני מעשה ...". ראו דברינו [שישה מיליון מזבחות](#) ביום הזכרון לשואה ולגבורה. לנוכח מעשים נוראים אלה לא עומדת שום גדר וקורסים כל הסייגים, לא זו של פרשת נצבים ולא של כל התוכחות האחרות שבתורה, עד שאפילו אומות העולם זועקים: איפה הקב"ה? מה הוא עושה לעמו? מה הם עשו לו שככה הוא עושה להם? (כך גם נבזראדן רב הטבחים בחורבן בית ראשון, גיטין נז ע"ב, איכה רבה ב ד, ד טז). ויש כמובן להבחין בין אומות העולם שצועקים ובין אלה שהורגים! בין הקיסר הרומי שהרג את מרים ושבעת בניה ובין, למשל, אותה מטרונה רומאית שהציעה ליהודים לצאת להפגין. ראו תענית יח ע"א (וכן הוא בראש השנה יט ע"א: "שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה, ושלא ימולו את בניהם, ושיחללו שבתות. מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו? הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה. אמרה להם: עמדו והפגינו בלילה. הלכו והפגינו בלילה, אמרו: אי שמים! לא אחים אנחנו, לא בני אב אחד אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו? (ראו מלאכי ב י) מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות רעות! וביטלום. ואתו יום עשאוהו יום טוב". ראו פירוש תוספות שם: "הפיגו לשון נהי וצעקה. אי שמים גרסינו. פירוש שמים, להקב"ה היו צועקים: למה יאמרו הגוים איה אליהם ולהם אמרו: וכי לאו אחיכם אנחנו וכו'").

¹³ באמצע הסוגיה הדנה במצוות כיבוד אב ואם, ובקשר בינה ובין כבוד שמים ומה קורה ברגע שיש התנגשות ביניהם, מובאת דרשה זו של עולא (אותו עולא שבהמשך מספר שם על דמא בן נתינה נכרי מאשקלון, שלא הסכים להעיר את אביו משנתו בשום הון שבעולם), על תגובת הגויים למתן תורה. אותם הגויים שהתורה הוצעה להם והם דחו אותה (ספרי דברים שמג, איכה רבה ג ועוד), עומדים כעת ומאזינים למה שקורה במעמד הר סיני. תחילה הם מבקרים את הקב"ה שכאילו דואג רק לכבודו, אך בדיבר החמישי כבד את אביך ואת אמך, המסמל את המעבר מחמשת הדברות הראשונים שהן בין אדם למקום (ראו דברינו [עשרת הדברות חמישה כנגד חמישה](#) בפרשת יתרו), הם מודים שהקב"ה לא דואג רק לכבודו. עניין זה של השוואת כבוד אב ואם לכבוד שמים הוא נושא נרחב וגדול ואנו מתמקדים ב"מה יאמרו הגויים". עד כאן ראינו ביטוי זה בהקשר לאירועים קשים שקורים לעם ישראל, וכאן הוא על מאורע מכוון כמו מעמד הר סיני ונתנית התורה. הגויים עומדים ומאזינים למה שקורה במעמד הר סיני, גם אם מרחוק, ותגובתם חשובה לבעל המדרש. השוה זאת עם המדרשים שמתארים את הרעיד שעבר בגויים כששמעו את מעמד הר סיני והבהלה שאחזתם שחשבו ששוב בא מבול לעולם (זבחים קטז ע"א, מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א ועוד), או לחילופין מדרשים שמוציאים את הגויים לגמרי מהמעמד. עוד באותו עניין, ראו מדרש במדבר רבה כ ד: "זהו שכתוב: יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קלח ד). אמר רבי פנחס: שני דברים שמעו מלכי אומות העולם מפי הקב"ה ועמדו מכסאותם והודו לו. בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל ואמר: אנכי ה' אלהיך, אמרו מלכי ארץ: זה כמונו אומר, איזה מלך רוצה שיהא אחר מכחישו? וכן הקב"ה. בשעה שאמר: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אמרו: איזה מלך רוצה שיהיה לו שותף? וכן הקב"ה. בשעה שאמר: לא תשא, אמרו: איזה מלך רוצה שיהיו נשבעים בו ומשקרים? וכן הקב"ה. בשעה שאמר: זכור את יום השבת, אמרו: איזה מלך רוצה שלא יהיו הבריות מכבדים את יום גנוסיה שלו? וכן הקב"ה רוצה שיהיו ישראל מכבדים את יום השבת וכו'". הדברות הראשונים "מסדרים" לאומות העולם עם חוקיהם ונימוסיהם, ומשום מה חשוב לדרשן לציין זאת. ודווקא במצוות כיבוד אב ואם הם שומעים חידוש, שמצווה לכבד את ההורים ולא רק את המלך, והם מקבלים את הרעיון: "בשעה שאמר כבד אמרו: בנימוסות שלנו כל מי שמכתיב את עצמו סינגלרון למלך הוא כופר באבותיו. וזה מכריז ואומר כבד את אביך ואת אמך! עמדו מכסאותם והודו לו". יש כאן "השתתפות" של הגויים במתן תורה, גם אם באופן פאסיבי. המוטיב "הודו לו" שחוזר שוב ושוב הוא מתן תוקף הדדי, לא חד-כיווני, בין עקרונות התורה (עשרת הדברות) ונימוסי (חוקי) הגויים. ועל מקום כיבוד אב ואם בחוקי הגויים יש עוד לדרוש.

¹⁴ כנגד "יאמרו הגויים" של השלילה – חילול השם, כאן מדובר בצד החיובי של קידוש השם. אבל לא רק באור הפיסי, אלא גם ובעיקר באור הרוחני. ודבר זה מביאנו לפסוק נוסף שגם הוא בכיוון הזה: "כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד ו). ובא המדרש על פסוק זה: "... למקום ולבריותיו, על עצמו ועל אחרים ועל הגוים. שישראל זוכין ומזכין את הבריות כולן, שהם רואים את מעשיהם נאים והם אומרים אין אומה כיוצא בה, שנאמר: ושמתם כי היא חכמתכם וגו' כי מי גוי גדול וגו' (אוצר המדרשים אייזנשטיין עמ' תעד). ראו פירוש מלבי"ם לספר דברים פרק ד פסוקים ו ו-ט שמדגיש את הכרת הגויים בחוקי התורה אחרי שיראו את יפי משפטיה: "בל תחשבו כי החוקים שהם מצות שאין להם טעם ישימו אתכם ללעג ולקלס בעיני גויי הארצות, כמ"ש חז"ל שהחוקים אומות העולם משיבים עליהם מה טעם מצוה זו. לא תחשבו כן, כי בהפך, כי היא חכמתכם ובינתכם שע"כ יחזיקו אתכם לחכמים ונבונים ולא לבד ע"י המשפטים, שלהם יש ג"כ משפטים ונימוסים שכליים שיסודו להם חכמיהם, רק ע"י אשר ישמעון את החוקים האלה ע"כ יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה". שנזכה לקדש שם שמים בהעלאת האור, במשפטינו וחוקינו ובהלכותינו ומעשינו ולא חר"ח גרום לחילול השם בעיני ישראל והגויים.

את השכינה, שנאמר: "עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיה נב ח) ... "ולבן שנים מחלב" - שימלא שחוק פינו, שכל השחוק בפה מלא שיניו נראות. ועל אותו הזמן הוא אומר: "אז ימלא שחוק פינו ולשונו. רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה ... היינו שמחים" (תהלים קכו ב).¹⁵

שבת שלום וקיץ טוב מחלקי המים

מים אחרונים: מקום נוסף בו מצאנו "מה יאמרו הגויים" הוא בעקידה: "ולמה לא ראה ביום הראשון? כדי שלא יהו אומות העולם אומרים בהול היה ולא היה יודע להיכן הולך, לפיכך לא ראה לא ביום הראשון ולא ביום השני אלא ביום השלישי" (פסיקתא רבתי פסקא מ - בחודש השביעי, וכן הוא בתנחומא וירא סימן מו). אלא שזה כולו של המדרש, ללא סמך במקרא, וכבר גלשנו והארכנו יתר על המידה ו"מה יאמרו הגויים" שהיהודים מאריכים בדברים ואינם יודעים לקצר ולעמד במכסת הדפים.

¹⁵ שמחת ישראל המלאה והשלימה לעתיד לבוא, השחוק והשמחה, מקבלים משנה תוקף, כאשר הגויים מכירים בכך ומודים ואומרים: "הגדיל ה' לעשות עם אלה". וישראל עונים להם אומרים: "הגדיל ה' לעשות עמנו", אז "היינו שמחים". וכמו שאומר הנביא מלאכי (ג יב, הפטרת שבת הגדול): "וְאֲשֶׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפְץ אָמַר ה' צְבָאוֹת". וזה כנראה השלב האחרון והכי קשה בגאולה לעתיד לבוא: אישור הגויים וקבלתם את עם ישראל כחלק בלתי נפרד ממשפחת העמים. ונאמרו דעות רבות ב"אשר" זה אם הוא אכן מלשון לאשר (מתן תוקף), או מאושר (אשרי יושבי ביתך), או אפילו עושר באל"ף ועי"ן מתחלפות וזה נושא לשבת הגדול בע"ה.